

Sors és sorsforduló Mérában

Minden ember élete kész regény, de a dolgozó szegény emberé különösen az. A gondolat Veres Péter egyik leveléből való, melyben életútjának leírására biztat egy sokgyermekes parasztasszonyt. A paraszti önéletírások emberi és kordokumentum-értékét ma már senki sem vitatja. Egyéni sorsokban kap értelmet a sorsforduló, és sorsfordulók látják el jelentéssel az egyéni sorsot. A számadatokba foglalt falutörténetek azért oly sivarak, mert a legfontosabb maradt ki belőlük: az önmaga erejével, idejével, életével jól-rosszul gazdálkodó, törekvő-sodródó, választott vagy viselt sorsát önmagának és másoknak magyarázni próbáló parasztember.

„Regényes fordulatokban gazdag élet adatott számomra, ezt próbálom meg az élet alkonyán leírni, ne múljon el nyomtalanul” — indítja életírását a mérai Simon András. A vele egyfalubeli Horváth János Cifra azért veti papírra „gö-röngyös” életét, hogy „a múltat mint emléktárgyat” megőrizze. „Gyermekeink és unokáink is láthassák — írja —, mert ez egy nemzedék életét örökíti meg.”

A kétféle ajánlás az „emlékül hagyom” egyetemes formuláján belül az életírások lehetséges kétféle kommunikációs álláspontjára utal. Az egyik típus — bevallottan — egyéni életsorsának hányatottságát kívánja megörökíteni. „Hátha kezébe kerül olyanvalakinek, kit nagyobb íráskészséggel áldott meg a sors” — bocsátja útnak üzenetét Simon András. Valójában az önvallomás kényszere hajtja az életíró, „igaz valóját”, életének igaz tartalmát szeretné feltárni remélt olvasói — falu és világ előtt. A világ azonban — a közlés világa legalábbis — sokszor elérhetetlen messzeségbe kerül a paraszti, félpaszti vagy „utóparaszti” sors írójától. A valódi, sokesélyes címzett így hát nem a világ, hanem a sorsíró félre-ismerő közvetlen környezet — a „kisvilág”: a család, a falu. „Ha majd eljut hozzájuk, legalább megismernek ők is” — így szól az igazi remény. Eppen ebben az „önmegismertető-önfelismertető” törekvésben mélyen rokon a mérai Simon András sorsírása a széki Győri Kláráéval.

A másik típus a közösségi sorsot előbbre tartó, többes szám első személyű életírás, az önmagát felmutató „mi-tudat” „lássák, hogyan éltünk”-szerű vallomása. A közvetlen címzett itt önmagával azonos: az unokák, dédunokák készenkapott jövőjét kell apák és nagyapák megküzdött múltjára emlékeztetni. Az életírás jócskán didaktikus fajtája ez, mely az új házzal, hűtőszekrényel, cifrabútorral és személygépkocsival együtt a „honnan jöttünk” távlatát is szeretné az utódokra örökíteni, hátha akkor „jobban meg tudják érteni, mi miért történik” bennük és körülöttük. „Az idő kerekét visszaforgatni nem lehet” — ez Horváth János Cifra életírásának nemzedékeket okító tanulsága. Lehetne üres bölcsesség is, sorsként azonban — különösen szegényparaszti sorsként! — történelmi tanulságokat ígér. A felidézett múltnak itt nincs más dolga, mint a jelent mérni, a képzelet az egykor és ma között végzi asszociációs ingamozgását.

Az életírásból kibontakozó sors mindig személyes sors, akár egyes számba, akár többes számba teszi magát. De a személyes sorsnak hosszú utat kell megtennie addig, míg leírt sorssá, írott vallomássá tömörülhet. Kivételes élet, akinek sikerül a mindennapok szorításából az írásbeliség világába felküzdenie magát. Ritka szerencséje aztán néprajzosnak, helytörténésznek, szociológusnak, ha olyan falura talál, ahol egyszerre ketten is megírták „életrajzukat”. Csak élni is tudjon a kívül-álló a személyes sorsok egyszeri élményével, ne ömlessze őket egy falutörténet elvont személytelenségébe, de ne is éljen vissza a személyesség rejtett retorikai hatalmával.

Egy mélyről jövő társadalmi réteg közvetett önismeretének kivételes alkalma ez. Mert szinte szükségszerű, hogy a két vallomás az életírások eltérő típusába tartozzék. A két típus, a más-más nézőpont valamiféle belső törvény szerint egészíti ki egymást.

E „szerencsés”, a sorsok „begyűjtésében” mások előtt járó Kolozs megyei falu, Méra — a köztesség jegyében élte sorsfordulóit. A nagyvároshoz közel, de bekötőtűt, autóbuszjárat híján attól mégis igen messze, Kalotaszeghez húzva, de azzal mégsem egészen azonosulva — sorsfordulóiban is a felemáság ismérveit viselte magán ez a falu. Itt minden csak félig sikerült. A cifrázkodás is, a város-hoz igazodás is. Itt bevált és mégsem vált be a bivalytartás, itt életformaalakító, s mégsem eléggé életformaújító a városi munkahely. A „világ közepe” tudat és

az „istenhátamögöttiség“ érzése között ingáznak az emberek — intézményekben, emberi viszonyokban, tárgyi világban, szükségletekben, szokásban és gondolkodásban. „Az 1940-es évek elején falunkat község rangra emelték — számol be Simon András a falu sorsáról. — Elsőnek egy szucsági származású jegyzőt neveztek ki. Az akkori nagygazdák, azért, hogy őt eltehessék, addig jártak, míg a jegyzőséget Nádasra, majd Vistába helyezték át. Innen Bácshoz csatoltak. Jelenleg is Bácshoz tartozunk, annak gyarmataként.“

A mérai életírók pályáját is az átmenetiség törvényei irányították. Ma mindketten segéd munkások kolozsvári munkahellyel, fizetéssel. Eddig vonattal ingáztak naponta, újabban buszjárat hozza-viszi őket. Senki sem nevezné ma már parasztnak egyiküket sem. A teleirt fűzetek azonban nem a jelenről, hanem egy réteg átmeneti sorsáról vallanak. Az átmenetiség — parasztsors. Simon András és Horváth János Cifra leírt pályája több mint egy emberöltőt fog át: e század harmincas éveitől napjainkig íródik. Sorsuk alakulása igen eltérő, s mai státuszazonosságuk sem jelent azonos életformát. Mindketten máshova indultak, mint ahova jutottak. Simon András kifelé törekedett adottságaiból (papnak készült), Horváth János Cifra meg akart maradni parasztnak. Ahova jutottak, a segéd munkáslét, nemvárt pályaelterítési eredménye. Nem mindegy azonban, hogy ki hajtja végre a „pályamódosítást“: a küldetését adottságaival szembeszegező egyén vagy „az Idő (főltünk átcsörtető) szekere“ — ahogy önmaga számára Horváth János Cifra a történelmi szükségszerűséget képbe fogalmazza.

Simon András sorsa:

Amikor én megszülettem (1917. március 28.), a fronton a lelkesedés már megszűnt. Kezdek elszéledni és hazaszökni vitézeink. Így tett apám is, ki máskülönb en a paraszti észével, furfangjával mindent elkövetett, hogy a frontszolgálatot elkerülje. Sikerült.

Jó mérai módra, vadházasság formájában, egy este elvette édesanyját, kivel évek múlva kelt törvényesen egybe. Így elmondhatom, amit nem sokan: részt vettem a születésim lakodalmán. Szűkkörű házimulatság volt.

Azt mondják nálunk, esőt és gyermeket nem kell kérni, jön az magától. Így volt a mi családunkban is. Én voltam az első gyerek, jött utánam: Anna, János, Gyuri. Nehezen éltünk.

Édesapám kocsival tejet hordott Kolozsvárra, két bivalyökörrel fuvarozgatott. Elégge nagy mértékben használta az italt, mely fokozta az elszegényedést. Azt az életet, melyet élt, ital híján nem tudta volna vinni addig sem, amíg tette. A fuvarozgatás jó kosztot és ruhát követel. Neki egyikből sem jutott. Részeg állapotban történt halála is. Fel akart menni a pajta híjára szénát dobni „társainak“, ahogy ő maga a kenyeret szerző bivalyokat nevezte, a létra legfelső fokáról visszaesett.

Az apai sors mítoszával való önkéntelen indítással az önéletíró mintegy a maga sorsszerkezetét rajzolja fel jelképesen. Simon András későbbi pályájának minden fontosabb eleme előrevetül: a faluról való gondoskodás közben elkövetett „ballépés“, a társadalmi ranglétra legfelső fokáról lebukó jószándék, az ital csábítása, a pénzzel-bánni-tudás hiányzó tapasztalata.

A később bekövetkező családi tragédia gyermekkorba való előrehozása éppolyan írói tudatosságot feltételez, mint Györi Klára önéletírásában a születés „szerecsentlen napjának“ jelképes felnövesztése. A kényszerpályán, de magaválasztotta kényszerpályán mozgó ember úgy rendezí múltjának elemeit, hogy azok, ha felmentést nem is nyújtanak, de magyarázni tudják az egyéni sorsot. A kudarc-helyzetekbe belebonyolódó személyiségnek szüksége van anyai önbecsülésre, amennyivel életben lehet maradni. Az íráskényszer Simon Andrásnál a személyiség önkiegyensúlyozó mechanizmusa, kudarcailhoz és gyér örömeihez keres olyan szentencia-fogódot, amelyet Horváth János Cifra az Idő megállíthatatlanul tova-gördülő kerekében vélt megtalálni.

A megtalált magyarázóelv így szól:

Meggyőződésem ez, élve fél évszázadon át a Nádasmente egyik kisfalujában, Kalotaszeg alsó határán, Méra községben, hogy nem a sors van az ember kezében, hanem ellenkezőleg, a sors formálja az ember életét.

Hogyan illik ez a magyarázó elv a leírt sorshoz?

A lelkész biztatására tanultam tovább. Kézen fogva vitt be pirosgombos ingű, kis csizmás parasztfiút a kolozsvári Farkas utcai református gimnáziumba.

ziumba. Közepes tanuló voltam, némi írói készséggel ellátva. Írásaimat önképzőkörön olvastam fel. Tanárain, László Dezső, Jancsó Elemér, Finta Gerő, nagy jövőt jósoltak nekem. Közben anyai nagyapám, ki a tandíjamat fizette, meghalt. Hat év után kimaradtam. Odalett egy álom. Szegény szülők kétségbe voltak esve. Sokat vártak. Semmit se kaptak. Haza kerültem, elrusztikosodtam.

Ezek a tények. A pályamódosulás (pályatörés) az életíró én-magyarázatában valahogy mégis átértelmeződik, mitikus felhangokat kap.

Parasztöntudatának első megnyilvánulását tanári gúny kíséri. A parasztról írni elvetélt kísérlet — véli a katedra: „Olyan ez fiam, mintha azt mondanád, tanár úr, én repülni tudok! — és leesel a pad tetejéről.“

Adyt olvastam-e? — kérdezte tőlem egy önképzőköri ünnepélyen Koós-Kovács István író. Nagyképűsködve, anélkül, hogy Adyt ismertem volna, rávágta, hogy igen. Másnap a Keleti Újságban azt írja rólam: „Sértő Kálmán vágású legény. Még rajta van a falu. Semmit se mosott le róla a város. Egyszerű, mosolyog, mint a tavaszi föld. Ugyanilyen ígéret is.“

Ha nem nagyképűsködök, másképpen alakul. Így a pad alatt találtam magam.

Nem a körülmények, a mitikussá növesztett én tragikus vétsége itt az eltérítő erő, melynek a személyes sors aláveti magát. A megkísérett végzet Ikarosz-motívuma Simon András egész életútját végigkíséri.

Ifjúsági gazdakört szervez Mérán, hogy közös erővel vetőgépet vehessenek a falunak. Az első legények közül valakit elfelejt (újabb ballépés!) meghívni az alakuló összejövetelre. Az beárulja a csendörnek. Államellenesség vádjával letartóztatják, meghurcolják. Mi volt a csoport titkos szándéka? A vallatásnál Simon a nyílt szándékot adja elő. „Láttam, ma is úgy gazdálkodnak, mint 1848-ban, vetőgépet akartam szerezni.“ A csendöröket azonban az összegyűjtött pénz érdekli. A pénz egy másik Simonnál van, Simon András magára vállalja; ő „mulatta el“. Bizonyíték nincs, a tárgyalás elmarad. A faluban azonban nincs maradása.

A csendörörmester mint kommunistát tartott nyilván. Két évig hazajönni nem mertem. Beiratkoztam a csombordi gazdasági iskolába, tandíjamat fedezték. Nyáron Sármáson húztam meg magam. Száműzetésemben közelebb kerültem földet művelő barátaimhoz, anélkül, hogy a földdel valaha is közelséget éreztem volna.

Föld és írás között — a sorsszerűvé, sorssá növesztett küldetés.

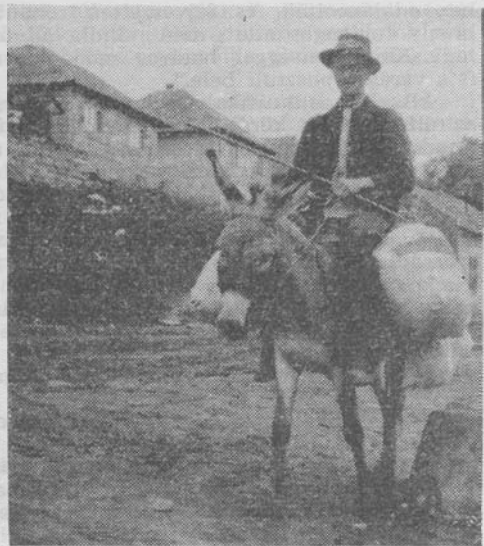
A gimnáziumban kerültem kapcsolatba az Erdélyi Fialokkal. Sorsdöntő hatással volt rám Balázs Ferenc a *Rög alatt* című könyve. Ez lett életem vezérfonala. Ilyen indítással minden érdekelt, ami a falu életével kapcsolatos.

Egy tanulmányi kirándulással Mezőpaniton jártam, mely már akkor szövetkezeti falu volt. Főleg a jó eredménnyel működő tejszövetkezet ragadta meg a figyelmemet. Mérára gondoltam, mely az újkeletű bivalytartással tejtermelésre rendezkedett be. Aki nem kocsival, az a hátán hordta be Kolozsvárra a tejet, Tötszegi András gazda e célra vásárolt teherautóján vagy vonaton. Az utóbbi volt a legolcsóbb, mert jegyet nem váltottak, a kalauzzal egyeztek meg, ahogy lehetett. Ha ellenőr ígérkezett, a kalauz kliensét „Mész Gyurka?“ kérdéssel szólította meg, ezzel jelezve, menjen jegyet venni. A „Jössz Gyurka?“ azt jelentette, jöhetsz bátran, ellenőr nincs.

A mérai tejesnek rossz híre lett Kolozsváron. Elérte ezt azzal, hogy a pénz után szaladva, a lebőrült, felezett tejet ahol tehette, vízzel is pótolta. Ha valaki rossz tejet vásárolt, bárkitől vette azt, Mérát átkozta. Míg más falusinak teje volt, méraitól nem vettek. Végül már azt is szégyen volt bevallani, hová való az ember, ha kérdezték tőle, más falunevet vagy határreszeket mondott. Így lett a méraiból gálnási, búzasi, kopármáni. És kialakult a kufár, pénzéhes szellem, melyről leszokni nagyon nehezen lehetett. Ezt a feladatot kellett magamra vállalnom.

Tisztán állott előttem a cél: tejszövetkezetet szervezni Mérában.

Kivülről nézni a falut és azonosulni vele — meddig feszíthető a küldetéses ember kétfelészakítottága. Az *Arccal a falu felé* a falut kívülről néző, a paraszttal

Kabay Béla: Mérai képek

kívülről azonosuló értelmiségi fiatalok jelszava volt. A mészköi utópia is egy világot járt városi polgárfiú műve, aki nemcsak vállalta, választotta a falut, de státussal is rendelkezett az azonosuláshoz. Simon András életírásából hiányzik a kívülről-érkezettesség pátosza. Ő túlon túl ismeri a falut ahhoz, hogy világmegváltó utópiát építsen rá. De a földtől is túl messze került ahhoz, hogy a paraszti világ törvényei szerint való rangra teheszen szert saját falujában. Hiába a valóság-érzék, rálátás a dolgokra, hiába a városi kapcsolatok mozgatóereje, akinek földje nincs, az nem gazda, az nem „hangadó-mérvadó” ember a faluban. A tejszövetkezet megvalósításához, úgy tűnik, nemcsak az „újabbán” elharapózó kufármén-talításból kellett volna kizökkenteni a falut, hanem hagyományos földközpon-tú tekintélyrendszeréből is. „A falu nagygazdái nem tudtak volna belenyugodni abba, hogy egy szegény fuvaros kölyke vezesse őket.”

Mint ahogy a kudarcnak személyes mitológiára volt szüksége ahhoz, hogy az én-képet egyensúlyba hozza a valósággal, a siker sem tud önerejéből érvényre jutni Simon András önéletrajzában. A sikermitológiában a sors véletlen esemé-nyekkel, előre nem látott helyzetekkel kényszeríti cselekvésre a kiválasztott embert. A siker itt nem személyes érdem, inkább a cselekvő szándéktól független erők vak játékrának eredménye. A „személytelen siker” mitológiája az én-képet nem a valósággal, hanem az életírás magyarázó elvével szeretné egyensúlyba hozni.

„Eredményeim” — e címmel nyitja Simon András élete sorsdöntő fejezetét. És, furcsamód, mentegetőzéssel zárja: „Nem a magam, a falus feleim hasznára igyekeztem gyümölcsözővé tenni kivételes helyzetemet. Nem törekedtem soha arra, hogy én még csak elismerést is kapjak valaha ezért.”

Milyen feszültséggóc ékelődött egy cselekvő életszakasz eredménytudata és szándékmagyarázata közé? A kitűzött célt személytelen, szinte természeti csapás-ként bekövetkező esemény hozza közel a megvalósuláshoz.

A sors egy „megdühödött bivaly” képében jelentkezett 1938 augusztusában. A hatóságok a kötelező elvitás busás üzlete reményében egy hónapra betiltják a mérai tej városi eladását, milliós károkat okozva a termelőknek. A mesterségesen is szított „veszetségi riadalom” kenyeréből forgatta ki a falut. A tejet még a dísznónak sem merték adni, ötezer liter tej folyt le naponta a Nádas-patakon Ko-lozsvár felé. Nyilvánvaló lett, csak pasztörözött tejjel lehet valamit kezdeni. Simon András tömegesen keresik fel, s akik eddig legjobban ellenezték a szövetkezetet, azok kéri most a „bukott pap” és „fuvaros kölyke” segítségét. „1938. október 1-én nyitott kaput Kolozsvár-környék első tejszövetkezete — rögzíti az eredményt az életíró. — Bízom abban, hogy ha már pap nem lehettem, a szövetkezet titkárá-ként terveimet megvalósítom. Volt már komoly állásom falumban.” A bivalytör-ténet elemi csapása azonban a leírás során erősen racionalizálódik: kiderül, hogy „Boncz Minya bihaja” fejés közben szabadult el. Kitépte a földből a karót, amely-

hez odaláncolták, és fejveszeten rohant végig a falun. Majd újabb adalék: a bivaly furfangos állat, nem mindig ad tejet. Olykor veréssel szokták rákényszeríteni. Kegyetlenséggel határos módon verték az állatokat. „Bonzc Minya bihaja” is a verésbe pusztult bele.“

Az így misztifikált-racionalizált sorsfordulat azonban egycsapásra kitágította az alternatívák körét. Ellenségeinek, a falu nagygazdáinak és vezetőinek „aknamunkája” ellenére rövidesen megalakul a fogyasztási, majd később a hitelszövetkezet is. A kitűzött cél megvalósul: Méra Mészköhöz és Mezöpaníthoz hasonló szövetkezeti faluvá válik. Csak a mozgató-cselekvő marad ki a közvetlen sikerből.

A falu, ahová hazatért parasztnak, nem fogadja be vezetőjének. Kibuktatják a szövetkezet vezetőségéből. Az áldozatos élet önzetlensége idegen test az anyagi szerzés útján gyors léptekkel meginduló faluban. A „meg akar gazdagodni a nyakunkon” gyanúja kíséri kezdettől fogva, s az első adandó alkalommal igyekeznek megszabadulni tőle. Faluja kiveti magából.

Jobban fájt, mint amikor a gimnáziumot elhagytam. Távrolról kellett figyelnem a dolgok alakulását. Izgultam, beválik-e a számítás. Bevált. Még jobban is, mint remélni lehetett. A falumtól elszakadni nem akarva, a gazdakör elnöki tisztjét vállaltam el. Vetőgépeket, hídmérleget, szecs kavagót szereztem. Az első traktort senki sem akarta földjébe próbaképpen beengedni szántani. Egy hadbavonult apa kiskorú fiának erőtlenségét kihasználva, földjükbe azt beállítottam. A próba sikerült. A gazdakör saját traktort vásárolt szegény édesapám neheztelésére, hiszen fuvaros lévén, a traktor hiányából élt, tartotta el a családját.

Kibuktatják a gazdakör elnökségéből is. A személyes sors csak egy villánsnyi időre állt a sorsforduló szolgálatába.

Néztem esténként (villany nem volt!) a vak sötétben viharlámpások fényénél falus feleim szárai haladnak egy irányba, viszik a tejet a jól menő tejszövetkezetbe. A szövetkezet két legnagyobb ellensége vajat feketézve meggazdagodott. Ki engem a közös pénz elsikasztásával vádolt, s az igazgatósági gyűlésen csizmámat is lehúzva megszegyenített, nagy összeggel nem tudott elszámolni. Nem érdekelt.

Akik mellette álltak: a szövetkezet alakuló gyűlésén a hátsó padsorban szorongó, Simon András nevét ütemesen kiáltó szegénység nem rendelkezett hatalommal. Akikkel ideiglenes társadalmi funkciói révén egysorba került, nem ismerték el maguk közül valónak.

A felfelé igazodó sors tragikus vétsége — az életirő önmítosán belül legalábbis —, hogy pontosan azzal a társadalmi réteggel nem tud azonosulni, amelyhez származása révén egyedül tartozhatna. A falu hagyományos értékeitől való eltérítettsége olyan fokú, hogy ezen a szinten már képtelen a Horváth János Cifráéhoz hasonló természetes „mi”-tudatra: a „se földje, se tücski, se hajts ki, semmije sincsen” réteggel való gondolkodásmódbeli egyezésre. A falu életét irányító nagygazdák értékrendjébe magasabb rendű eszményeket szolgáló erkölcsi beállítottsága, de „szegény fuvaros-kölyke” státusa miatt sem illeszkedhetett. A „semmije sincsen” ítélete az előítéletek sűrű szövevényéből bújik elő: mit keres a nagygazdák között, aki nem vagyona, bivalyra pályázik, szövetkezetet, traktort előbbre tart, mint saját boldogulását, ház, család, megkötöttség nélkül teng-leng a faluban. Bármilyen kezd, fölötte a gyanú: az „úri újításokkal” a közös pénzre akarja rátenni a kezét. Mint ahogy ellenfelei közül később sokan nem átalítottak meggazdagodni a szövetkezetből.

Parasztok közt idegen, idegenek közt meg paraszt. Nem annyira megjelenésében, öltözetében, inkább sorsában az. Minél értelmesebb, tehetségesebb, annál nagyobb szükség van rá mint parasztra. A sorsfordulókhoz sorsok kellenek. A küldetéses ember a történelem falura „akkreditált” nagykövete, helyi végrehajtója, esetleg helyi áldozata. Eszköz, akit akképpen is kell felhasználni. „Falubolondja” — ahogy Simon András a Balázs Ferenc-i terminológiával emléket állít magának.

A háború elkerüli a falut, de igényt tart a benne lakókra. Bevonulás, „hadak útja”, angol, majd amerikai fogság, hazatérés. A világ nagyvilággá tágul, befeléépítkezésben kiterjed, kifelé-építkezésben szűkül a „falubolondság” mozgásteret.

A háború utáni sorsforgásban szélekre pördített ember a kényszerű téttlenség nehéz pillanatait éli. A nagy társadalmi mozgások súlypontja a falun kívülre került. Az értékek átrendeződése is falun kívüli erők eredménye. A mozgással, s

nem a mozgás településbéli keretével kell ezentúl azonosulni. A falu mind képlékenyebb keret, nem képes a cél szerepét betölteni. A háború utáni fordulatok más motivációkra támaszkodnak, a tevékeny én belső egyensúlya más mitológiákat igényel.

„Volt illegalisták“ és demagóg nagygazdák szeszélyes politikai és szövetkezeti pályafutása, gyors emelkedése és bukása alapján a félreállított én az önkéntes félreállítás cselekvő tudatával véli kezébe venni sorsát: a tisztesség mítikus kalandiája („Ki lélekben tiszta, azt baj nem érheti“) próbálja enyhíteni a helyzet nyomását.

Éltem egyszerű, eseménytelen életemet, minden terv és cél nélkül. Mégis nehéz volt nézni azt a torzalkodást, versengést, melyet egymás között vívtak. Ezért nem tudott falunk kitermelni egyetlen vezetőt sem rendszerünknek, mert az irigység folytán, ha valamelyiküket csak egyszerű káderiskolába vitték, papír papír után ment ellene, mindaddig, míg az illetőt hazaküldték. A hazajövő aztán szövetkezett az itthoniakkal, hogy a helyébe behívottat hazahozhassák. A sok jelentgetést végül is a felsőbb fórumok megelégtelték, megutálták.

A személyes sorsot újra véletlenek veszik kézbe. Szerephez, álláshoz jut a szövetkezetben, majd 1953-ban a kolozsvári vajgyár mérai tejbegyűjtő központjának felelőse lesz.

Az államosítással a személyes sors még egyszer a falu sorsához kötheti magát. A táguló szemhatár, a bővülő ismeretségi kör korlátlan lehetőségeket ígér a cselekvő embernek. A cél ugyanaz, csak az eszközök szokatlanok. Itt más, idegen közegben kell — ha lehet — a „falus felek“ javára cselekedni. Olyan közegben, ahol a természeti törvény erejével hat a „mindenki csubukból él“ realitása.

Mióta a vajgyárhoz tartoztunk, minden volt, csak tej nem. A tagok egyre-másra hagytak el, s csak a beadásra előírt mennyiséget (a tejkótát) hozták be. Azt se mind, és azt se mindenki. Az addigi napi ötezer liter helyett alig napi ötven folyt be. Az államosítás helyi sikertelenségéért engem okoltak. Lemondattak. A helyi pártvezetők kérésére mégis visszahelyeztek. Csak azt kötötték ki, korlátozzam az italozást. Tartottam is a szavam.

Hogy „jöjjön“ a tej, a vajgyár szerződéses rendszert vezet be. Egyedül Mérán közel félmillió lej „előleget“ osztanak ki. „A pénzt az aligazgató hozza, én a szerződéseket írom. Másnap félrehív; Ha kapni akarunk, nekünk is adni kell! Mindig csak többes számban beszélt. Bátoratlanul megkérdem: Kinek? — A bankigazgatónak — mondja ő. Nagy rábeszélőhetősége volt. Jött a tej patakként. Ezzel arányosan emelkedett a fizetésem.“

A bünbeesés mitológiájához a megkísértés is hozzátartozik:

Angolszöveget, rádiót akart szerezni nekem. Nem ért el célt vele. Megtudta, kétszázötven hektár legelőt elvettek a községtől. Kilátásba helyezte, hogy visszaszerzi. De ingyen ezt sem adják. Alkudoztam. Nagy összeget mondtam, nem kell egyszerre kifizetni, tette hozzá. Arra gondoltam, aránylag elég magas fizetésemből fedezni tudom majd a „részleteket“. Nem így történt. Eléstem! Többé nem tudtam felállni!

Mintha a „pénz ördöge“ kísértene. S nem is a pénzé általában, hanem a „közös pénzé“. A múlt rávetül a jelenre: az a réteg, amelyből Simon András jött, nem rendelkezik a pénzzel való bánni-tudás tapasztalatával. Az önzetlen szándékban az „ő pénzük“ is az „én pénzem“, s az „én pénzem“ is az „ő javukat“ szolgálja. „Közpénz“ és fizetés egybevegyül, s a kívánt cél egyenrangú eszközkévé válik. „Feloldozott a hitem, hogy én mindezt a falumért teszem. A cél szentesíti az eszközt — gondoltam. Biztam abban, hogy általa mindazt megvalósíthatom, amit e kis közösség javára álmotam.“

S mivel megszűnik az ember—pénz viszony egyensúlya: az eszköz szerepében tetszelgő pénz helyett a cél szerepében tetszelgő ember válik eszközzé. Eszközszerűsége révén jóra és rosszra egyaránt fel- és kihasználható. Esményi terep ez megszállottak és szélhámosok számára.

Egy reggel arra ébredtem, hogy a csarnok ajtajára cédula van kifüggesztve: Simon disznó, szar és hazug! Nagyon fájt. Akárki írta, igaza volt.

Gyűlést hívtam össze. Beismertem, hazudtam. De csak annyit, amennyit nekem is hazudtak. Önkritika — önkritika, de ebből nem legel a marha! — vágtak szavamba. — Legelőt, ha megigérted!

Újabb fejezetcímek: „Lebukás, Meghurcolásom, Vezeklésem.“ „Ebben a perben nem a bíró volt a bírám, hanem saját élő, mardosó lelkiismeretem. Az fáj a legjobban, hogy nagy összeget elprédáltam, és semmi eredményt nem tudok felmutatni.“

A falu népe megtalálta számítását. Simon András 1963-ban szabadul.

Sűrített tartalma ez az életemnek. Tudtam, boldog jövőm nem vár rám. Nem ringattam magam abba az álomba, hogy még egyszer talpra tudok állni. A tegnapi még nélkülözhetetlen személyből ma egyszerű életet élő, szürke ember lettem. A társadalmi átalakulások félretettek az útból. Az élet megy tovább, sőt jobban, mint elképzeltem, akartam volna.

Megdöbbenve jöttem rá: egész életemben nem voltam más, mint koldus, ki nem kaptam semmit, de adni mindent odaadtam: ifjúságot, jövőt, tehetséget, lehetőségeket, s érte csak egyet kértem-koldultam: szeretetet. Ez hiányzott nekem egész életem át. Hiába áldoztam ezért ezeket: amit időnként kalapomba dobtak, szeretet-morzsa volt csak. Ezzel is megelégedtem. Ma még ezt se kapok.

Szezelemről, boldogságról, gyerekekről beszélgetni sosem tudtam. Ezt az érzést nem ismertem, nem ismerem. Egyet tudtam csak: a közösség szolgálatába állítani életemet. Egyedül maradtam. A falu kiközösített magából. Azt a jóérzést sem hagyta meg, hogy valamikor tagja voltam, hasznos tagja közösségemnek.

Minden pénz elment. Vagyonom: két rend öltözet, s egy nyomorúságos szoba. Az állami kártérítést vonják még ma is. A rongyosságot megszoxtam. Ki lenézve, ki sajnálkozva néz rám. Nem érdekel. Hogy ide jutottam, azért senki sem felelős, egyedül csak én. Nehézségeim felemlegetése semmitmondó. Nem szoktam panaszkodni.

A sors, amely nekem jutott, a múlté. Jelen körülmények között elképzelhetetlen! Nincs kivel harcolni a két lépésnyi előrehaladásért. Annyi a lehetőség, hogy csak legyen, aki lépést tudjon tartani a fejleményekkel. A falu népe kezébe vette a sorsát, legyőzte a sorsot.

Társadalmi és emberi parancs: élni kell. Egyén és közösség sorsa szétválhat, mégis összetartozik. Horváth János Cifra másféle sorsával nemcsak legénykori komája, barátja Simon Andrásnak, hanem életének „lenyomata“ is. Simon András család, ház, gyermek helyett a Horváth János Cifrák „élő leltárát“ tudja maga mögött. „Ez az élő leltár egy egész élet eredménye. Nem sok ahhoz képest, amit akartam. Nem én választottam őket, a sors adta őket mellém, hogy becsületes, önzetlen embereket neveljek belőlük.“

Az én-mitológia kibékül önmagával, demitizálódik. A valóságos én mérlege ez, melynek tényleges társadalmi súlyát elkövetkező sorsok és sorsfordulók mérik.

A falu „kezébe vette sorsát“: elindult a városiasodás, az anyagi gyarapodás felé. Ma már nincs szükség helyi áldozatokra. A személyes sorsot ez azonban továbbra sem menti fel az önmaga fölött való rendelkezés kötelezettsége alól. Aki mozgásteret, az értéket is választ. Az egyéni sors szabadságfoka attól függ, egy-egybe rendezhetők-e a hozott és választott értékek az egyéni életúton belül.

Ha igen, akkor az én-kép nem szorul önmaga mitológikus áthangelására, az ember önmítoszok nélkül is szembe tud nézni a „sorssal“. Az ilyen élet azonban nem tűnik elég érdekesnek ahhoz, hogy életíras legyen belőle. A Horváth János Cifrák ezért csak kivételesen, nagy biztatásra vetik papírra sorsukat, s akkor is inkább a felülről jövő sorsfordulókhoz, mint önmagukhoz való viszonyukról írnak.

Az önmítosz az érték-kollíziók világában sokszorcza magát, ahol hozott és választott értékrend szervesen kapcsolódik egymáshoz, az értékek szembenállnak, vagy rétegesen lerakódva foltokban átütnek egymáson. Az én-kép vigasztalásra szorul, az iráskényszer cseléhez folyamodik, a megirt sors mítikus vonásokkal telítődik, ellentétes értékek közötti sodródását magyarázza. Az önmítosz sorsok és sorsfordulók metszéspontjában világra kényszerülő vallomás.

Ki tudja, hány ilyen sorsvallomás rejtőzik fiókokban, szekrény tetején, melyekből kirajzolódhatna a köztesség, az átmenetiség kelet-európai történelme. Egyéni és közösségi életutak viszontagságai, sorsok és sorsfordulók tényleges szabadságfoka egy kalotaszegi kisközségben, Mérában.